

25

24

26

27

28

29

30

17

16

18

19

20

21

22

23

8

10

11

12

14

15

1

2

3

4

5

6

7

Centraal Museum Utrecht

Ruisende rokken

1
Japon van crème chiné taftzijde met
veelkleurige boeketjes, 1858, inv. nr. 7783

2
Avondjapon met bolero van gele
zijde met bruin-witte ruit, 1933,
inv. nr. 24120

3
Strapless avondjapon van grijze zijde
bedrukt met een motief van
rose roosjes, 1960, inv. nr. 27175

4
Middagjapon van donkerpaarse
taftzijde, ca. 1875, inv. nr. 10264

5
Redingote-japon van roestbruine gestreepte
taftzijde, ca. 1823, inv. nr. 5553

6
Gelegenheidsjapon met bijbehorende
stola van bedrukt katoenen satijn,
ca. 1954, inv. nr. 21113

7
Japon van fijne witte katoen met
linnenborduursel in een strooi-patroon,
ca. 1810, inv. nr. 7215

8
Japon van rose zijden crêpe met kraaltjesversiering,
1916, inv. nr. 20802

9
Robe-manteau, zogenaamde straal-
mantel, van verschillende soorten
zwart zijden damast met garnering
van geplisseerde rozetten en machi-
naal borduursel van rood lurex, ont-
werp Fong Leng, 1974, inv. nr. 19723

10
Tweedelige wandeljapon van licht-
bruine wol met garnering van rood
gestreept zijden satijn14, ca. 1882,
inv. nr. 8940

11
Tweedelige baljapon van overwegend
ivoorkleurig zijden satijn, de rok met een
rozendessin van plaatselijk ingeweven fluweel,
kleur-accenten van donkergroen fluweel,
ontwerp het Huis Worth, Parijs, 1886, inv. nr. 24808

12
Avondjapon van groene
zijden mousseline over
paarse ripszijden onderjurk,
vervaardigd door de dames
Melten-Haelte Couture te
Rijswijk, 1957, inv. nr. 24677

13
Robe à la française van karmijnrode
ripszijde, ca. 1765, inv. nr. 6934

14
Japon van zwart zijden crêpe over zwart zijden
satijn, garnering van apebont, zilver en wit
machinaal vervaardigd kant, franje en groen
fluweelband, 1911, inv. nr. 15816

15
Japon van groenig gebroken witte ripszijde met
zijden franje, ca. 1838, inv. nr. 7612

16
Baljapon van crème zijde met ingeweven
satijnen strepen en bloemmotieffjes,
zoomversiering van elkaar overlappende
satijnen en tulen punten, 1823, inv. nr. 13540

17
Gesloten robe à l'anglaise van
gebloemde sits, tegen 1780, inv. nr. 8919

18
Japon van helderpaarse ripszijde met
bandgarnering van zwart-wit kloskant,
Engeland, 1865, inv. nr. 22286

19
Avondtoilet van blauwe zijden organza en
cyclame zijden satijn, kantapplicaties met
zilverkleurige kralen, pailletten en kristallen,
ontwerp Frank Govers, 1992, inv. nr. 27483

20
Gelegenheidsjapon van
crème pongézijde met
garnering van machinaal
doorgestopte tule, 1910-11,
inv. nr. 16338

21
Japon van wit linnen met
ingeweven streep, ca. 1837,
inv. nr. 5423

22
Driedelige japon van wit katoen bedrukt met
een fantasiestreep, ca. 1870, inv. nr. 7511

23
Avondjapon van zwart crêpe met band-
decoraties van verschillende soorten kralen,
pailletten en strass, 1924, inv. nr. 19621

24
Tweedelige japon van zwarte moirézijde met
fluwelen garnering en zijden franje, ca. 1856,
inv. nr. 10486

25
Corset van lichtgrijze keperkatoen, Engels
fabrikaat, inv. nr. 22724, met onderrok
van wit linnen batist met machinaal
vervaardigd Valenciennes kant en
entre-deux, ca. 1910, inv. nr. 15877

26
Tweedelige middagjapon van licht
grijs-blauw linnen met ingeweven
bloemmotief, ca. 1885, inv. nr. 8941

27
Avondjapon met jasje van blauw-paarse tule
geapliceerd met katoenen bloemmotieven
over een zijden onderjurk, 1937, inv. nr. 24122

28
Tweedelige japon van wit katoen met
ingeweven ruit en opdruk van rozenguirlandes,
ca. 1858, inv. nr. 5013

29
Tweedelige japon van zwart zijden
satijn met front-garnering van
gaze-de-soie en machinaal vervaardigd
kant, 1905, inv. nr. 18368

30
Tweedelige japon van oud rose zijden satijn
met garnering van blonde kant, tegen 1890,
inv. nr. 19702

Colofon

Publicatie

Tekst: Hanneke Adriaans, Nico Kloppenborg
Fotografie en vormgeving: Rian van Seeters
m.m.v. Jac de Kok, R2d ontwerpers
Grafische uitwerking: Harriëtte van den Heuvel
Druk: Gianotten, Tilburg
© Centraal Museum Utrecht en de fotograaf
ISBN: 90-73285-35-6

Show

Regie: Ernst Boreel
Presentatie: Hanneke Adriaans
Muziek: Jan Derksen (bariton) en Lodewijk Colette (pianist)
Restauratie en opmaak van de kostuums: Adrie Alkemade
Praktische voorbereidingen en kleden: Adrie Alkemade,
Jacoba de Jonge, Saskia Kuus, Ellen Weijers
Kapsels: Mariël Hoevenaars en medewerkers
Projectleider: Nico Kloppenborg

Expositie

Decor/vormgeving: Ernst Boreel en Floris Guntenaar,
Opera Mundi
Coördinatie: Gaudia van Tilburg
Opbouw: technische dienst Centraal Museum Utrecht
Projectleider: Nico Kloppenborg
Publiciteit: Eveline Reeskamp en Yvonne Geelen
Videoregistratie: Wim Zagt en Hans Schopping

Directeur Centraal Museum Utrecht: Sjarel Ex

Met dank aan Jacoba de Jonge voor haar adviezen en praktische steun.

Met dank vooral ook aan de modellen.

Deze publicatie verschijnt naar aanleiding van de kostuumshow en tentoonstelling "Ruisende rokken, 200 jaar kostuums uit de collectie van het Centraal Museum", van 10 oktober tot en met 5 november 1995 in het Centraal Museum Utrecht. De kostuumshow vond plaats op 7 oktober 1995.

De kostuumshow en de tentoonstelling zijn mogelijk gemaakt door het VSB Fonds.

VSB FONDS

Aankondiging

In de komende jaren zal de volledige collectie van het museum in 10 catalogi worden beschreven. In 1996 verschijnt de bestandscatalogus van mode en kostuums. De catalogi zijn voor f 75,— per stuk te koop in de boekwinkel van het museum.

Ruisende rokken

200 jaar kostuums

uit de collectie van het Centraal Museum

Authentiek ondergoed ca. 1900-1910

Plattegrond van het stallencomplex

Aula

Videovertoning van modeshow

Zaal 1

Damesjurken van wit linnen en katoen ca. 1825-1840
Kinderjurken van wit linnen en katoen ca. 1825-1910

Zaal 2

Dameskleding van zwarte zijde, deels rouwkleding,
ca. 1855-1910

Zaal 3

Rococo-japonnen ca. 1750-1780

Zaal 4

Chronologische reeks van dameskleding ca. 1760-1865

Zaal 5

Japon 1858, herenkleding ca. 1790-1910

Zaal 6

Chronologische reeks van dameskleding ca. 1870-1940

Zaal 7

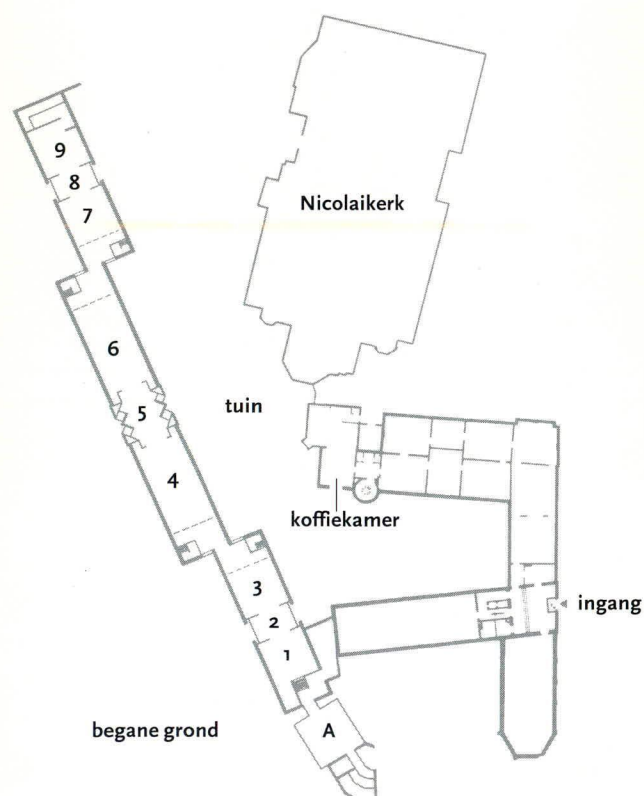
Baljaponnen van ivoorkleurige zijde ca. 1820-1920

Zaal 8

Dameskleding 1950-1965

Zaal 9

Kleding ontworpen door Fong Leng en Frank Govers

Inhoud

5

De kostuumcollectie

een geschiedenis

Hanneke Adriaans,
conservator mode en kostuums

11

Ruisende rokken

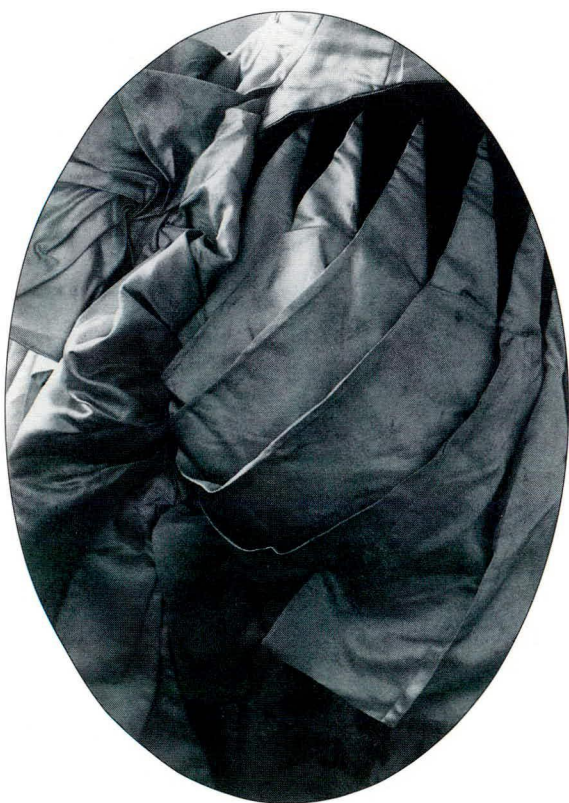
*over de voorbereiding van een show en
tentoonstelling van de kostuumcollectie van
het Centraal Museum*

Nico Kloppenborg, projectleider

Plattegrond

van het stallencomplex

Colofon

Zij aanzicht van de japon van het Huis Worth, 1886

*Japon van zwarte moirézijde uit 1856 met toevoegingen van
decoratief witgoed*

De kostuumcollectie

een geschiedenis

De kostuumverzameling van het Centraal Museum bevat modekleding van circa 1760 tot heden. Het oudste complete kostuum, een galajapon, dateert op zijn vroegst uit circa 1757.

Het oudste redelijk gave herenpak ontstond circa 1760-1765. Opvallend is, niet alleen in de verzameling van het Centraal Museum, de vrijwel totale afwezigheid van complete herenensembles van na het begin van de 19de eeuw. Vanaf 1970 is geprobeerd nieuwe hiaten te voorkomen. Twee jongenspakjes uit respectievelijk circa 1790 en circa 1800 zijn de vroegste complete kinderkledingstukken. In aantal, op een totaal van 7450 nummers, vormen de accessoires de grootste groep.

De oorsprong van de kostuumafdeling van het Centraal Museum ligt in het inmiddels vrij verre verleden. De catalogus uit 1878 van het Utrechtse museum, dat dan nog "Museum van Oudheden" heet, bevat al een rubriek "kledingstukken" (ondergebracht bij het hoofdstuk "Huisraad"!). Het gaat dan nog maar over enkele nummers, die vooral van historisch belang zijn.

Als Mr. S. Muller Fz. in 1874 als archivaris en beheerder van de museumverzameling wordt aangesteld, bevindt de collectie zich nog, zoals bij de opening van het museum in 1838, op de zolderverdieping van het Stadhuis. In 1891 krijgt de collectie een nieuw onderkomen in de (nog bestaande) *villa Hoogeland*. Daar zijn direct in 1892 al voor het eerst enkele kledingstukken en waaiers te bewonderen. Muller realiseert zich namelijk dat er in het onderwijs in zijn tijd grote behoefte bestaat aan illustratie van de cultuurgeschiedenis. In zijn museumgids van 1906 vermeldt hij enthousiast dat de kledingcollectie in een (fraaie zachtgroene) 18de eeuwse keukenkast is te vinden, "Het pronkstuk der nog kleine verzameling kleederen vindt ge echter aan de overzijde achter de Kanapé; het is de fraaie jas van groene zijden damast" (van circa 1800). Het woord pronkstuk stemt de liefhebbers van kostuumgeschiedenis zelfs nu nog zeer tevreden.

Na meer dan anderhalve eeuw van toenemende historische belangstelling op allerlei gebieden, ook dat van de kleding, ontstaat omstreeks 1920 in verschillende musea de behoefte om het tot dan toe meestal willekeurig verkregen kostuumbezit bewust te gaan uitbreiden en ten toon te stellen. De artistieke waarde die ook kleding kan hebben is kennelijk geen discussiepunt meer. In Nederland worden de eerste permanente kostuumopstellingen in het Rijksmuseum in Amsterdam (toen nog 'Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst') en in het Centraal Museum in Utrecht gerealiseerd.

In 1917 komt jkv. dr. C. H. de Jonge in dienst van de Gemeente Utrecht om aan de openbare verzameling van de stad te werken (archief en museum zijn dan nog niet gesplitst). Ze was in 1916 in Utrecht gepromoveerd op een onderwerp uit de kostuumgeschiedenis, een dan nog

zeer jonge tak van de, eveneens jonge, kunstgeschiedenis. Op 1 augustus 1921 wordt het museumgebouw aan de Agnietenstraat in gebruik genomen. In 1922 volgt de opening van een nieuwe kostuumzaal, waaraan na interne verhuizing nog een tweede wordt toegevoegd. Het streven naar een betere kostuumopstelling en de uitbreiding van de verzameling die dit nodig maakt, komen zeker op naam van jkvr. de Jonge. In verschillende brieven in deze jaren verzoekt zij namelijk de geadresseerden een schenking of bruikleen voor haar kostuumafdeling te willen overwegen. Op 14 december 1922 schrijft ze bijvoorbeeld aan "Mevrouw Baronesse Taets van Amerongen 's-Gravenhage": "Het is toch altijd veel aardiger dat de oude costuums goed opgesteld in een museum te zien zijn dan dat ze geheel vergeten in een kamferkist liggen". Jkvr. de Jonge was duidelijk trots op haar aanwinsten, getuige enkele kijkjes in de kostuumopstelling op foto's in een mapje uit 1927, getiteld "Een wandeling door het Centraal Museum".

Ze was behalve in historische modekostuums ook geïnteresseerd in modieuze kleding en accessoires uit haar eigen tijd. Ze nam bijvoorbeeld in de jaren 1930 al japonnen uit de voorgaande decade op in de collectie. In 1924 verzorgde ze een deeltje over hedendaagse sieraden, in de serie "De Toegepaste Kunsten in Nederland". Ze besprak in deze publikatie ook werk uit 1924, onder andere van de Utrechtse kunstenaar Cris Agterberg. Als ze het budget ervoor had gehad had ze zeker toenmalige moderne sieraden aangekocht voor het museum.

In het Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek van 1955, "In Memoriam Willem Vogelsang", schreef ze: "Het Centraal Museum te Utrecht zag na de tentoonstelling "Het Costuum onze Voorouders" in 1936 in de Ridderzaal^[1] te 's-Gravenhage en daarna nog te Arnhem, Amsterdam en Rotterdam gehouden, de kleine verzameling tot een zeer omvangrijke uitgroeien, waarop in de volgende jaren nog prachtige schenkingen volgden".

In 1947 verscheen van haar hand *De Costuumverzameling 1750-1930, gids en catalogus*, Centraal Museum Utrecht, met bijbehorende fotomap. De "Catalogus der tentoongestelde kledingstukken en voorwerpen" omvat 191 nummers. De lijst van geschenken en legaten is twee keer zo lang als die van de bruiklenen. Over aankopen wordt niet gerept. Ze blijken wel gedaan te zijn, maar voor al die jaren gaat het maar om een aantal van 15, waaronder vier japonnen. Haar uitgangspunt is nog steeds, dat slechts een kostuumverzameling "met een regelmatige continuïteit van voorbeelden verduidelijkt, hoe de mode zich heeft ontwikkeld, waardoor zij zich als inherent deel van de algemeene cultuurgeschiedenis manifesteert".

Het Centraal Museum heeft, gezien vanuit de hoek van het bestuderen en verzamelen van historische modekleding, het zeldzame voorrecht genoten gedurende de periode 1941 (op 2 januari wordt jkvr. de Jonge directrice) – 1951 door een "kostuumvrouw" geleid te zijn. Ze heeft in ieder geval zeer bewust verzameld voor de kostuumafdeling, telkens strevend naar het opvullen van hiaten.

boven Het passen van de japon "Tuchinsky" van Fong Leng

midden Het passen van een japon uit 1838

onder De modellen dragen katoenen lijfjes

een decoratieve ook een praktische functie; Ze konden gewassen worden en beschermden de moeilijk te reinigen zijden japonnen tegen vervuiling.

Restauraties

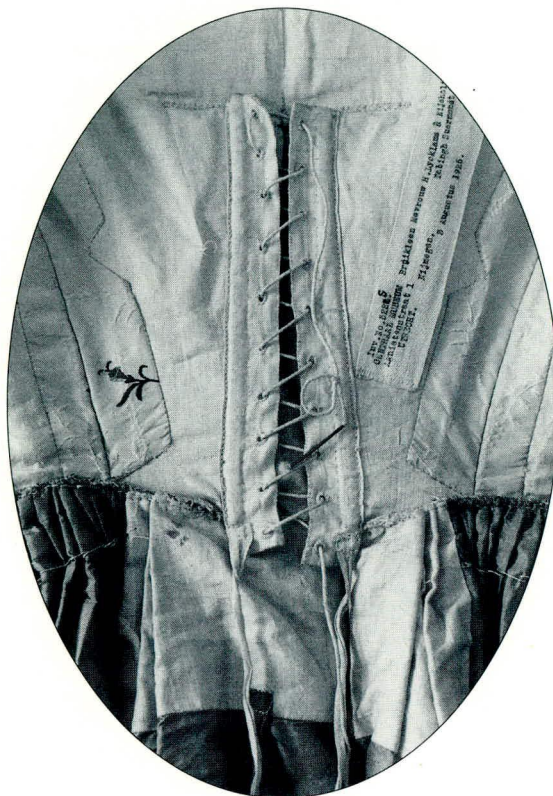
Voordat de kostuums klaar waren om – enkele uren lang – gedragen te worden tijdens de twee voorstellingen, werden ze door de textielrestaurator nagezien. Eventuele zwakke sluitingen werden verstevigd; ontbrekende tremsjes, haken of ogen aangebracht. Sommige japonrokken werden voorzien van katoenen schouderbanden, waardoor het gewicht van de rok op de schouders komt te rusten in plaats van op de zwakke tailleband. In een enkel geval werd een kwetsbare strook kant ter bescherming overtrokken met tule. Ook werden er een aantal kledingstukken van wit katoen en linnen gewassen.

Expositie

Na de modeshow zijn de kostuums op poppen geplaatst. Zij geven in een chronologische reeks een overzicht van de damesmode van ca. 1760 tot 1940 in zaal 4 t/m 6. De modernere kostuums zijn opgesteld in zaal 8 en 9. Een videoregistratie van de show geeft een indruk van de kostuums in beweging. De showselectie werd aangevuld met een aantal kostuums die vanwege hun kwetsbaarheid, zeldzaamheid of afwijkende maten niet in een modeshow gepresenteerd kunnen worden. Die kleding is in eerste instantie op esthetische gronden geselecteerd. De tentoonstelling als geheel is min of meer een afspiegeling van de kostuumcollectie van het Centraal Museum.

De kostuums zijn geplaatst in een entourage van voorwerpen en schilderijen uit de verzameling. Met name de houten en metalen objecten, waarvan het merendeel zich sinds lange tijd in het museum bevindt, bezitten eerder decoratieve dan artistieke waarde. Juist daarom werden zij uitgekozen. Zij verlaten zelden het depot.

Nico Kloppenborg

*Binnenwerk van een robe à la française
met verstelbaar binnenlijfje*

Na het afscheid van jkvr. de Jonge, in maart 1951, volgden voor de kostuumafdeling een kleine twintig jaren van betrekkelijke rust. Schenkingen bleven wel komen en een enkele keer werd eens ingegaan op een aankoop aanbod. Een gedeelte van de verworven stukken uit de directieperiode van Dr. M.E. Houtzager is te vinden in de catalogi bij de beide aanwinsten tentoonstellingen in 1961 en 1971.

Vanaf 1970 werd ernaar gestreefd de kostuumafdeling weer wat meer bekendheid te geven en de collectie met aanwinsten uit te breiden. Het verzamelgebied bleef, zoals jkvr. de Jonge het in háár tijd had aangegeven, bestaan uit kledingstukken, die in meerdere of mindere mate "modieus" genoemd kunnen worden en door landgenoten gedragen zijn. Het aankoopbudget bood inmiddels ook bescheiden ruimte voor de verwerving van eigentijdse modekleding. Op 21 augustus 1970 werd het eerste eigentijdse kledingstuk, een witte synthetische japon met bijbehorende sieraden, alles door Emmy van Leersum, aan de collectie toegevoegd. Kort daarna volgden een gele jumpsuit van Frans Molenaar en een maxi ensemble van bedrukt fluweel van Frank Govers.

De explosieve ontwikkelingen in de wereld van het eigentijdse kunstenaarssieraad werden door middel van aankopen gevolgd.

Het jaar 1975 was voor de kostuumafdeling gedenkwaardig. De indrukwekkende Straalmantel van ontwerpster Fong Leng, uit 1974, was de belangrijkste aankoop in het bestaan van de afdeling. De schenking van een Utrechtse empire hofsleep vormde het tweede hoogtepunt.

Zomer 1971 werd de eerste kleine, nog geïmproviseerde tentoonstelling georganiseerd, over bad- en strandkostuums uit het tijdschrift *La Mode Illustrée* (circa 1860 - circa 1900).

In het najaar van 1972 volgde drs. A.M. Janssens mej. Houtzager op. Ook in de directieperiode van mej. Janssens kreeg de kostuumafdeling door middel van toenemende, gevarieerde activiteiten haar vroegere levendigheid steeds meer terug.

Najaar 1988 werd drs. K.M.T. Ex directeur van het Centraal Museum. Op 18 januari 1991 vond de opening plaats van de kostuumzaal, zoals die nu nog net te zien is. De Rotterdamse grafische ontwerper Jos Stoopman verzorgde de vormgeving, bestaande uit vrij strenge hoofdlijnen met verrassende details. De Amsterdamse stylist Maarten Spruyt richtte de fraai ogende accessoire-vitrines in. In 1992 is de tentoonstelling van kanten sluiers van koningin Emma dankzij de kwaliteit van de stukken en de feestelijke vormgeving door de Amsterdamse Martijn Swart een succes geworden. Begin 1995 was voor het eerst de hele collectie sieraden vanaf circa 1965 te zien.

Hanneke Adriaans

[1] Jkvr. de Jonge was zelf secretaresse van het tentoonstellingscomité.

De regering had de Ridderzaal beschikbaar gesteld. Verschillende bruiklenen aan deze tentoonstelling werden later aan het Centraal Museum geschenken.

boven *Meerdere lagen onderrokken*
 onder *Moderne crinoline met hoepel van pitriet*

werden heupkussentjes vervaardigd van katoen met schuimrubbervulling. Om de rokken het juiste volume te kunnen geven was het noodzakelijk grote hoeveelheden tule te verwerken tot geplooidde stroken. Een of meerdere stroken werden over de onderrok aangebracht naar gelang de japon daar om vroeg. Onderrokken en stroken werden ten slotte genummerd in kleeidvolgorde. De modellen droegen verder katoenen onderlijfsjes om te voorkomen dat de kostuums in aanraking zouden komen met de huid.

Schoenen

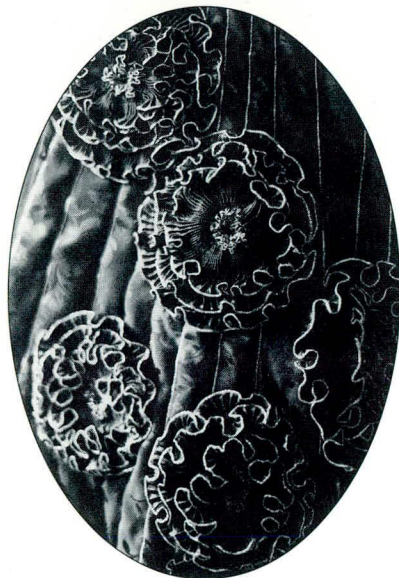
Een punt dat moeilijkheden opleverde was het verzorgen van bijpassend schoeisel. Originele exemplaren van vóór 1920 uit de collectie kwamen niet in aanmerking; het kwetsbare textiel of het leer, dat na verloop van tijd bros wordt, verdraagt het niet belopen te worden. Afgezien van overwegingen van behoud zijn de antieke schoenen voor mensen van nu nauwelijks draagbaar vanwege de kleine maat en uiterst smalle leest. Ook voor de oorspronkelijke draagsters moet het lopen niet eenvoudig geweest zijn; de hooggehakte muiltjes uit de 18de eeuw, gedragen bij een robe à la française, vergden een behoedzaam balanceren. Maar ook de slanke schoentjes zonder hak uit de Empire- en Biedermeiertijd, de voorlopers van de klassieke balletschoen, waren niet bepaald comfortabel. Er werd in die tijd nog geen onderscheid gemaakt tussen een linker- en een rechervoet; men vervaardigde twee gelijke schoenen. Pas in de jaren 1870 ontstaan schoenen afgeleid van de voetvorm.

Voor de show werden moderne balletschoenen gebruikt bij die kleding waarbij het schoeisel optisch niet belangrijk is. Onder de kortere rokken uit de jaren '20, '50 en '60 werden authentieke schoenen gedragen. Het Centraal Museum bezit een klein bestand historisch schoeisel van B-kwaliteit dat behoort tot de studieccollectie. Dat niet in alle gevallen schoeisel van de juiste periode, maat én kleur gevonden werd, lijkt ons vergeeflijk.

Accessoires

Bij de kostuums werden accessoires gezocht. Een dame begaf zich tot na 1945 niet buitenshuis zonder hoed en handschoenen. Wil men een visitejapon uit 1910 laten zien, dan horen deze attributen er bij. Alle accessoires zijn per rubriek in het depot ondergebracht. Wanneer men weet dat er 245 dameshoeden in de collectie zijn opgenomen, dan lijkt de keus groot. Het is echter niet eenvoudig om een evenwichtige combinatie te maken van kostuum, schoenen, handschoenen en hoed etc., gelet op periode, kleur en seizoen.

Tot in de jaren '20 van deze eeuw werd er vaak variatie in kleding aangebracht door middel van decoratief witgoed. Een 18de eeuwse japon werd gecombineerd door een fichu (een driehoekige wit batisten halsdoek) en engageantes (wit batisten geschulpte en ingerimpelde manchetten). Een japon van zwarte moirézijde uit 1856 is pas compleet met een wit kanten kraagje en witte ondermouwen. Deze garneringen aan hals, pols of onderarm hadden behalve

boven *Plastische randversiering van redingote-japon uit 1823*
 midden *Rug van een japon uit 1911; laagjes van verschillende materialen*
 onder *Detail van de "straalmantel" van Fong Leng*

boven Model tijdens het passen nog in onderjurk uit omstreeks 1920
 onder Wit linnen japon uit 1837 met minutieus rimpelwerk

moeten worden en vanwege de complexiteit van de kostuums. Bovendien moet zowel het kleden als het bewegen in de kleding uiterst behoedzaam gebeuren.

Onderkleding

Een belangrijk aspect bij het presenteren van historische dameskleding, zowel op levend model als op de paspop, vormen de onderrokken. Een japon zoals bewaard in het museumdepot, is in feite slechts het bovenste decoratieve laagje van een compleet modekostuum. Daaronder werden in de meeste gevallen meerdere lagen onderkleding gedragen. De modesilhouetten zoals we ze kennen van de modeprenten uit het verleden worden pas zichtbaar wanneer we de juiste hoeveelheden vormgevend ondergoed aanbrengen. Een 18de eeuwse robe à la française werd gedragen met paniers; halve cirkelvormige ondersteuning aan weerszijden van de heupen, of met ovale hoepels om de rok zijwaarts te doen uitstaan. De 19de eeuwse mode veranderde sneller van silhouet dan de 18de eeuwse. Na de sluikvallende Empire-dracht, waarbij weinig ondergoed gedragen werd, nam de rok geleidelijk aan in omvang toe door toevoeging van een steeds groter aantal onderrokken. In de jaren 1840 bereikte dit gebruik zijn hoogtepunt; men droeg vele lagen gesteven wit linnen of katoen. Een alternatief vormde de onderrok van geweven paardehaar. Van de Franse term voor paardehaar, crin, is het woord crinoline afgeleid. Hiermee wordt doorgaans een hoepelrok aangeduid. De term voor het materiaal ging over op de vorm. De crinolines met stalen hoepels ontstonden in 1856 en bleven tot 1870 hoog mode. Zij veranderden gedurende die periode echter verschillende malen heel subtiel van vorm. In het laatste kwart van de 19de eeuw raakte de tournure in zwang, gekenmerkt door een silhouet met geprononceerde achterzijde. De zogenaamde eerste tournure van begin jaren '70 werd vrij hoog gedragen. De dracht wekte de indruk dat de wijde rok van de voorafgaande periode op vrij nonchalante wijze aan de achterzijde werd opgenomen. Na een tussenperiode met rank silhouet in de eerste helft van de jaren '80, kwam de tweede tournure. Deze werd lager in de taille gedragen en was compacter van vorm. De tournuremodes vergden ondersteunende onderrokken, met verstevigingen van balein of staal. Tegen 1900 werd het silhouet weer ranker met een uitwaaiende rokzoom. Dit werd bewerkstelligd door onderrokken met verstevigde zomen of overdadig plisseerwerk. Na 1910 werd de onderrok minder bepalend voor het silhouet. Pas in de jaren '40 bij de wijde New Look van Christian Dior kreeg de onderrok weer een vormgevende functie.

Hoewel het Centraal Museum een ruime collectie authentiek ondergoed bezit, volstaat deze lang niet om alle te showen kostuums van bijbehorend onderkleding te voorzien. Waar mogelijk werd bijpassend ondergoed uit de tijd gebruikt. Het ontbrekende werd naar oud voorbeeld in eigen atelier vervaardigd van eenvoudige materialen; crinolines en tournures van ongebleekte katoen met hoepels en verstevigingen van pitriet (ter vervanging van balein en staal). Voor de 18de eeuwse rokken

Zit de tournure op de juiste hoogte?

boven *Het passen van de sitsen robe à l'anglaise*
 midden *Rug van de robe à l'anglaise met ingenaaide plooiën*
 onder *Moderne heupkussentjes van katoen met schuimrubbervulling*

Ruisende rokken

*over de voorbereiding van een show en
 tentoonstelling van de kostuumcollectie van
 het Centraal Museum*

Een kledingstuk komt pas volledig tot zijn recht wanneer het gedragen wordt. Met dat oogmerk werd het immers ontworpen. Voor een show van eigentijdse mode wordt de kleding door de couturier of het modehuis aangeleverd in standaard confectiematen 36 of 38. Reeds in de ontwerpfase wordt er rekening mee gehouden dat de creaties straks zo voordelig mogelijk getoond moeten worden aan potentiële kopers. De couturier huurt via een modellenbureau professionele modellen met het gewenste uiterlijk. Van deze beroepsmannequins staan de gegevens – maten, kleur haar etc. – geregistreerd. Een zogenaamd A-model is minimaal 1,80 meter lang. Sommige modeontwerpers werken, wanneer zij behoren tot de top, met een vast bestand favoriete modellen.

Een veel voorkomende werkwijze is dat vóór de uitvoering van het ontwerp in de definitieve, vaak kostbare stof, er een 'toile' wordt gemaakt. Dit is een proefmodel op ware grootte van een goedkope stofsoort. Van Frank Govers is het bekend dat hij zijn mannequins de toiles laat voorpassen, zodat de pasvorm van de uiteindelijke kostuums voor de show verzekerd is.

Het is niets bijzonders dat vijf modellen een collectie van honderd kledingstukken tonen. Zij kleden zich binnen twee minuten achter de schermen om.

Een dergelijke werkwijze is bij een modeshow met historische kostuums uitgesloten. Een museumcollectie laat een grote variatie aan maten zien, zowel in lengte als in breedte. Het in de loop der eeuwen wisselend schoonheidsideaal vraagt om verschillende types. Veel zorg werd er dan ook besteed aan het selecteren van modellen. Er werd bij iedere japon, 30 in totaal, een meisje gezocht met de juiste lichaamsvormen, hetgeen een lange reeks voorpassessies noodzakelijk maakte. Vóór het passen werden de japonnen op een paspop geplaatst en opgemeten, met name de taillewijdte en schouderhoogte. Deze maten werden dan vergeleken met die van het beschikbare model. Vaak kon al vóór het daadwerkelijke passen worden bepaald: past niet! Hierdoor kon veelvuldig hantieren en vergeefs passen worden voorkomen. Kleine teleurstellingen waren er regelmatig: "Het staat mooi, maar de rok is net iets te kort", of "Het past, maar het meisje is te jong voor deze jurk". Omdat er geen gebruik gemaakt werd van originele corsetten, dienden de modellen iets slanker te zijn dan de oorspronkelijke draagster.

Het verschil met de aanpak van een moderne modeshow is evident. Voor een 18de of 19de eeuwse kostuum is een beroepsmannequin al gauw te lang, haar uitstraling te modern, haar houding te zelfverzekerd. Verder zijn snelle omkledingen tussentijds niet mogelijk vanwege de historische kapsels, die per periode, per kostuum aangepast

Crinoline-japon uit 1858

Robe à la française, rug met watteauplooi, ca. 1765